



Bolvári-Takács Gábor

Múzsák hullámhosszán

Száz éve született Cserés Miklós rádiórendező

A rendezők között minden bizonnyal a rádiós műfaj művelőie a leghálátlanabb szerep, hiszen a színpadi művek létrehozói vagy a filmek alkotói általában ismert személyek, akiknek nevét viszontlátjuk plakátokon és stáblistákon, fotóikkal találkozunk újságokban és a színházak falain. A rádiórendező azonban jószerivel a stúdióban él és munkásságának eredményességét éppen az dicséri, hogy észrevétlen marad. A hazai rádiózás meghatározó személyisége volt a száz éve született Cserés Miklós, aki 1914. február 2-án látta meg a napvilágot a Szerencstől nem messze fekvő Tiszaladányban. Iskoláit Tokajban, Nyíregyházán és Sárospatakon járta. Ez utóbbi városban öt évet töltött: a tanítóképzőt 1928–33 között végezte el, az utolsó három tanévben évfolyamelsőként, jeles minősítésű képesítővizsgával. 1932/33-ban a Comenius Önképzőkör ifjúsági elnöke volt. A város nemcsak a képzős évek miatt vált számára meghatározóvá, de itt látott először színdarabot is, egy utazó társulat előadásában. „Az *utolsó Verebélylány* című Ábrahám Pál – Harmath Imre operettet játszották. Egy igazi limonádé darabot. Bár igen gyenge produkció volt, de nekem mégis ez jelentette az első színházi élményt. Varázslatos erővel hatott rám, amit láttam; elgondolkoztam a színpad és valóság, az élet és játék el- lentmondásain.” – emlékezett később. Érettségi után Szegeden tanult tovább, magyar-német szakon. A kor gyakorlatára

jellemzően egyetemistaként külföldön is megfordult: három szemesztert Münchenben és Berlinben töltött. Ez utóbbi város volt színháztudományi kutatásainak helyszíne is, amelynek nyomán 1939-ben Szegeden, Sík Sándor esztétika professzornál bölcsészdoktori címet szerzett *A német impresszionista dráma típusai* című értekezésével. Így lett belőle „Cserés doktor”, ahogyan későbbi munkahelyén, a Magyar Rádióban mindenki ismerte és szólította. Mindenképpen színházi területen kívánt elhelyezkedni, ezért dolgozatát elküldte Németh Antalnak, a Nemzeti Színház igazgatójának, aki egyben a Magyar Rádió dramaturgiai vezetője is volt. Így amikor 1941-ben megüresedett egy dramaturg álláshely a rádióban, Németh azonnal értesítette a fiatal tanárt és állást ajánlott neki. Cserés 1942. március 1-jén lépett be a Magyar Rádióhoz, amelynek 1979-ig munkatársa maradt. A közel négy évtizedet csupán rövid időre szakította meg átszervezésből fakadó munkahelyváltozás: 1956–58 között a Magyar Televízió állományába tartozott, ahol szintén dramaturgként működött.

A rádió irodalmi osztályán két, szintén Sárospatakhoz kötődő jeles irodalmárral dolgozott együtt hosszabb-rövidebb ideig. Cs. Szabó László esszéíró 1935–44 között működött a rádióban, majd Angliába emigrált. Élete végén könyvtárát a pataki kollégiumnak adományozta, sírja is a városban található. Az egykori pataki diák és

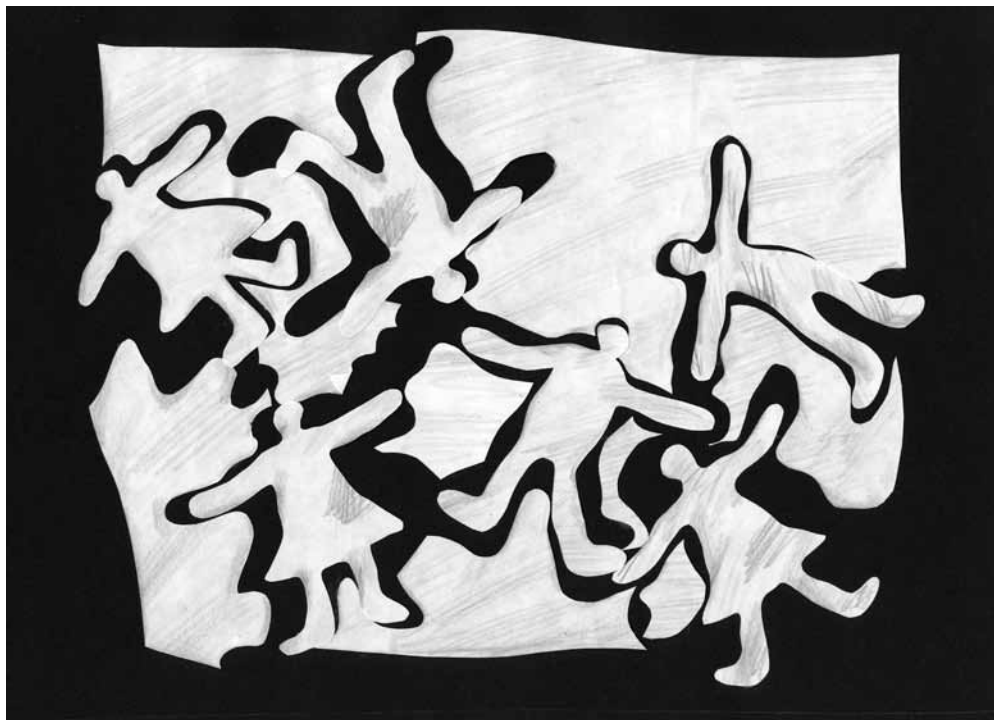


tanár Képes Géza költő, műfordító pedig 1946–54-ig volt Cserés munkatársa.

Vitathatatlan tény, hogy a magyar rádiózás történetében a hangjáték gyakorlati dramaturgiájának kialakítása terén Cserés Miklós úttörő munkát végzett. Rendezésében mintegy 3000 hangjáték sugárzására került sor. Egyaránt sikerrel alkalmazta rádióra klasszikus drámák és regények változatait, mint ahogy a kifejezetten rádiójátékként készült művek gondozását is magas szinten művelte. Rendezéseit kilenc alkalommal ismerték el Nívódíjjal: Hemingway: *Az öreg halász és a tenger* (adaptációért és rendezésért, 1961); Vörösmarty Mihály: *A bujdosók*; Arisztophanész: *Nőuralom* (rendezésért, 1963); Sánta Ferenc: *Húsz óra* (adaptációért és ren-

zésért, 1964); Günter Eich: *Pillantás Velencére*; Shuji Terayama: *Yamamba* (Nemzetközi Rádiójáték Fesztiválon bemutatott darabok) (rendezésért, 1966); Gogol: *Az örült naplója* (adaptációért és rendezésért, 1966); Radnóti Miklós dokumentumműsor (rendezésért, 1969); Babits Mihály: *Halálfiái* (rendezésért, 1970); Aszlányi Károly: *Hét pofon* (rendezésért, 1971); Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*; Maróti Lajos: *A kolostor* (rendezésért, 1972).

De nemcsak hangjáték dramaturgiai munkássága, hanem a rádiószínházzal foglalkozó elméleti-esztétikai művei is kiemelkedő jelentőségűek. Számos cikke, tanulmánya mellett 1948-ban jelent meg a *Láthatatlan színház. A rádiójáték dramaturgiája* c. könyve (Parnasszus Könyvtár,



Iskola TV szignál (1980) – filmkép



Budapest), 1962-ben a *Rádiószínház – televíziószínház* (Gondolat Könyvkiadó), 1964-ben *A rádiószerű rádió. Az alapfogalmakról* (Rádió és Televízió Szakkönyvtár 3. szám, MRT), s végül – mintegy szintézisként – a *Rádióesztétika. Tanulmány a rádiószínházról* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974).

A prózai és verses rádiós műsorokban való közreműködés alkalmassági megítélésében a már a 40-es évektől részt vett. (A színész Pándy Lajos a vizsgabizottsági elnöki bölcsességét dicséri emlékiratában [*Súgó példány*. Gondolat Könyvkiadó, 1989. 144. o.]). 1970-től kezdve bekapcsolódott a riporterek és bemondók továbbképzésébe. Jelentős volt módszertani tevékenysége is, 1969–74-ig – rendezői feladataival párhuzamosan – a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadói és dokumentációs osztályvezetőjeként dolgozott.

A színházi szakma számára egyszemélyes intézmény volt, neve egyet jelentett a szigorú minőséggel, a kulturális értéktartással, a tudatos közönségneveléssel. Szinte benne testesült meg a rádió irodalmi nevelő és művelő funkciója. Szereteágazó munkásságát állami és szakmai díjakkal is elismerték: Jászai Mari-díj (1964), Érdemes Művész (1974), a MR Ezüst Antenna-díja (életművéért, 1979).

Ezzel együtt – vagy talán éppen emiatt – irigyei, s főleg a hetvenes évek második felétől ellenlábasai is akadtak. Néhány „ifjú titán” szemében csak „a helyet foglalta”. A mind nehezebb munkahelyi légkört megtapasztalva Cserés Miklós 1979-ben maga kérte nyugdíjazását. E körülmények is közrejátszottak abban, hogy ezután igen hamar, 1981. október 15-én elhunyt. Sírjánál a magyar színésztársadalom nevében Sinkovits Imre többek között e szavakkal búcsúztatta: „Szerény, csendes, tiszteletet parancsoló lényed, mely évtizedeken keresztül átélte a változások, divatok

legkülönféle viharát, mindig biztonságot jelentett nekünk (...) és az ízlés mércéjét. (...) Félte őrizted (...) a magyar nyelvet; prózában, versben, hangjátékban, daltételekben szólaltunk meg irányításod alatt. Jelenléted biztosíték volt, hogy (...) tisztelettel ápoljuk nemzeti múltunkat és folytatjuk azt az utat, melyen híres elődeink indultak el valamikor (...) megteremtve a nemzeti színjátszást.”

Cserés Miklós kopjafája a Farkasréti temetőben áll. Életútját, szakmai eredményeit Tertinszky Edit feldolgozta: *A rádióművészet Mestere Cserés Miklós dr.* című könyv 2001-ben jelent meg (Tarsoly Kiadó, Budapest).



Jován Katalin

„Csak az én halálom nem halandó...”

Lapis József *Az elmúlás poétikája (A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége a két világháború közötti magyar költészetben)* című monográfiája közel egy évtizedes munka gyümölcseként a tavalyi Ünnepi Könyvhéten jelent meg. A könyv fejezetei egységes egészé szerveződnek, koherens képet mutatva a két világháború közötti líra alakulásáról az elmúlás poétikájának jegyében.

„»A halál elhagyta régi tragikus egét; az ember lírai magva lett: láthatatlan igazsága, látható titka«” – a kötet bevezető fejezetének mottója e Foucault-idézet (egy a *Lét és időből* átvett részlet mellett), ami sűrítve, enigmatikusan fogja össze azt a bonyolult, összetett, kulturálisan és történelmileg meghatározott konstruktumot, melynek a költészetben való le/kicsapódását Lapis József tanulmánykötete több aspektusból, értően és érzékenyen vizsgálja. Az egyes egységek, ahogy a szerző is írja: „líratörténeti, poétikai-líraelméleti és eszmei-ideológiai” (9) szempontokat követnek „a halál és az elmúlás témájával, illetőleg alakzatával kapcsolatba kerülő szövegek” (9) értelmezésekor. A legfőbb irányvonal ugyanakkor a poetológiai fókuszpontú elemzés, melyhez az elmúlás problémáját egy tágabb jelentéskörbe helyezi a kötet: vagyis a „távollevő, a nem jelenlévő versbéli megteremtése” (10) olyan retorikai eszközök által, mint a katakrézis, a prosopopeia vagy az aposztrophé. Emellett a nyelv működésére rákérdező,

a nyelv teremtő potenciálját (elsősorban a „defiguráció” aktusa által) elbizonytalanító, relativizáló szövegek bevonása is hozzájárult a halál katakrétikus megjelenítésének árnyaltabb vizsgálatához. Mindezen túl a Weöres Sándor poézisével foglalkozó fejezetek a líra performatív erejére irányítják a figyelmet, mely a jelentés mellett (vagy annak ellenében) az érzékelésnek tulajdonítanak meghatározó szövegszervező erőt, mint a „jelenléteffektus” hatékony megteremtését. A bevezető koncepciózusosan és tömören adja meg azokat az elméleti forrásokat (kultúrbölcseleti, irodalomtörténeti kiindulópontokat), melyekre a kötet az elemzések során támaszkodik: „a halálhoz előre siető léttel” kapcsolatban beemeli Zalai Béla és Heidegger gondolatait, a gyász fogalmához Maurice Blanchot, Jacques Derrida, Bónus Tibor alapvetéseiből merít, s a szépirodalmi hagyományból többek között Borbély Szilárd *Halotti pompája* is megjelenik a gyász retorikai szintjeinek szerveződésére utalva. A *Terra incognita* című fejezet a *Közvetítettség* kérdésével nyit, ami az elmúlás kérdéséhez először egy másik médium teljesítményének elemzésével közelít. A Kolonics György halála után készített videó (a legendás kenus életének, karrierjének meghatározó pillanataiból, interjúiból összevágott felvétel) interpretációja megalapozza a lírai szövegek vizsgálatát olyan fogalmakat előhívva, mint a sírfelirat vagy a halotti beszéd, amelyek a nem jelenlévő



másik arcának-hangjának megjeleníthetőségét problematizálják, az alapvető közvetítettséget hangsúlyozzák. A tanulmányrész ennek releváns példaként Kosztolányi Dezső *Halotti beszédét* említi és értelmezi. A *Közvetítettség* alfejezetet egy rövid operajelenet-elemzés zárja. Mind a tanulmányt indító, mind az azt befejező (a Csokonai Színház *Aida* című operaelőadását illető) értelmezés felmutatja a haláltapasztalat különféle médiumok általi esztétikai és egyben kulturális közvetíthetőségét. A *Terra Incognita* második alegysége már kimondottan a lírai médium fent leírt funkciójával foglalkozik Kosztolányi-költemények párhuzamba állításával. Az *Esti Kornél éneke* és az *Ének a semmiről* szövegeket összeolvasó alfejezet az élet és a halál/semmi összetett (aszimmetrikus, szimmetrikus, ellentétes és egybehangzó) kapcsolatát világítja meg a retorikai alakzatok (paronomázia, aposztrophé) segítségével, valamint a hangzás és jelentés (összetartó vagy épp törést előhívó) játékát is értelmezi, melynek következtében a lírai én szövegbeli stabilitása, centrális pozíciója sem marad érintetlenül. Az adott egység egyúttal az áthagyományozódás (Ady Hunn, *új legendájának újra-látíródása* a Kosztolányi-szövegben) és az emlékezés kérdését is felveti (*Könyörgés az ittmaradókhöz*).

Az *Ősz és tél között* – egy toposz nyomában a könyv harmadik egysége, amely az ős allegóriáját vizsgálja Babits Mihály *Ősz és tavasz között* és Weöres Sándor *Valse triste* című alkotását összehasonlítva, amihez felhasználja a toposz tizenkilencedik századi előzményeit is (Petőfi *Itt van az ős, itt van újra...* című versét, a *Szeptember végéig*, Arany János *Juliskához* című költeményét). A fejezet második részében már a tél toposza is helyet kap, a szerző Szabó Lőrinc *Téli fák* című szövegét elemzi Kosztolányi *Őszi reggelijéhez*

kötve, s így a „hagyománytörténet” színrevitelére is példát nyújtva. Ezen kívül a tanulmány Juhász Gyula, Illyés Gyula, valamint Tóth Árpád műveire is kitér. A fejezetben hangsúlyos szerephez jut az áthagyományozódás, az ős-tél toposz működésének szövegeken átívelő folytonossága jelentésmódosulásokkal átszíneződve. Az adott egységhez fűződik a *Mint a halál* című alfejezet is, amely Radnóti Miklós két költeményét (*Mint a halál* és *Szerelmes vers*) olvassa, melyek közül az előbbiben „a tél toposzai a halál helyévé is válnak, és az utolsó strófa nyelvi önreflexiói folytán minderre allegorikusan ráépül a jelentésmozgás megfagyásának képzete”(79).

A *múlás etűdjei* című negyedik fejezet Weöres Sándor *Rongyszőnyegének* több darabját is elemzi, melyek amellet, hogy gyermeki nézőpontot működtetnek az elmúlás, a halál tapasztalatával is számot vetnek. Az adott tanulmány a költemények hangzóságának, érzékekre gyakorolt hatásának domináns szerepét mutatja fel. A versek a hangok, az ismétlések, a rímek és a ritmus által arcot adnak mindannak, ami néma, hozzáférhetetlen az értelem számára. A tanulmány az érzékek és a jelentés szintje közti hasadásra, törésre, játékra hívja fel a figyelmet.

Az ötödik fejezet három életműből meríti az elmúlás fókuszából meghatározó szövegeket. A szerző Dsida Jenő lírájában sorra veszi azon tényezőket – a halál alakzatainak megjelenése, a költő kései versépítkezésének sajátosságai (a hangzóság kulcsszerepe), a megszólalásmód hangoltsága – amelyek párbeszédbe állítják életművét Kosztolányi Dezső poézisével. Dsida költészetéből három alkotást tárgyal behatóbban a tanulmány: A *sötétség versét*, A *félelem szonettjét* és a *Túl a formánt*, melyek közül ez utóbbi Radnóti Miklós lírájával is párhuzamokat mutathat. Az én „válságélménye” (ami nemcsak a



halállal szemben tételezhető, hanem az én saját mivoltára reflektáltan is bizonytalansággal szembesít) a megszólalás, a közvetítés, a másikhöz való szólás (illuzórikus) vágyával is kiegészül. A Radnóti Miklós költészetét tárgyaló rész először (*Az életmű mint emlékmű* alcím alatt a befogadástörténetre fókuszálva) azokat az újraolvasást aláásó, a költő életét és műveinek jelentésdimenzióit összemósó, ezáltal pedig a költeményeket „emlékműként/kriptaként” rögzítő tényezőkre hívja fel a figyelmet, melyeket ha teljességgel kikerülni nem is lehet, de hatásuk tompítható az értő megközelítés következtében. Az életmű-fejezet a megszólalás, a nyelv teremtő erejébe vetett hit fokozatos elbizonytalanításának szöveghelyeit vizsgálja az *Orpheusz lantja elhalkul* című egységben a *Tajtékos ég* (az eclogák, a szerelmi kontextus szövegrészei, a természet és az évszakok már fent említett toposzait működtető alkotások stb.) korpuszára koncentrálna. Az *Emlék és varázslat* tanulmányzárlat pedig a *Sem emlék, sem varázslat* és Illyés Gyula *Haza a magasban* című versét olvassa együtt, ami szintén a közvetíthetőségbe, az értelemben vetett hit problémáját villantja fel, melynek negatív pólusába a Radnóti-szöveg, míg a pozitívba Illyés költeménye állítható, s e végleteket a tanulmány további szépirodalmi példával, pretextussal árnyalja.

Az életmű-fejezetek utolsó darabja József Attila lírájával foglalkozik. A Radnóti-tanulmányhoz hasonlóan a referencializáló, antropomorfizáló olvasatok értelmezést gátló hatását mérlegelve indul, majd a *Thomas*

Mann üdvözlésének precíz feltáró olvasásával ismét a nyelvnek, az értelemnek, szűkebb kontextusban pedig magának az irodalomnak a világteremtő funkciójára mutat rá, melynek eszközeit a szöveg maga is színre viszi az intertextuális utalásokkal, az emlékezés és újraírás aktusával. A József Attila Flóra-verseivel foglalkozó egység az elmúlás és a szerelmi kontextus szoros nyelvi és poétikai összefonódására precízen világít rá, miközben a szerelmi líra tradícióját is feleleveníti.

A *Teljesség és vég* a kötet záró fejezete, amely Weöres Sándor *Harmadik szimfóniáját* szisztematikusan, részletesen értelmezi a korábbi olvasatokat felhasználva, és a retorikai alakzatokat, trópusokat feltárva. A összetett versszövevény az elmúlás, az örök egység, abszolútum állapotának kérdéskörén túl a nyelv általi közvetíthetőség illúziójára is reflektál, s a szöveg kibogozhatatlansága, „átlászatlansága [...] metaszinten megismétli a világ végtelenségét, szövevényességét; olvasása pedig megsejteni a világ megértésének esélyét.” (253)

A gyűjtemény borítóján, előlapján látható fénykép (melyet a kötet szerzője készített) a Palicsi-tó egy részletét ábrázolja, amely kétségkívül irodalomtörténeti kontextusokat nyit meg, s egyúttal a könyv lapjait is, melyek jelentésségét, jelentőségét az értelmezések tudományos kimunkáltságán, precizitásán, példaértékén túl az a nyelv, hangoltság, beállítódás adja, mely lehetővé teszi az olvasó számára a személyes, intim bevonódást e gazdag szövegfolyamba.

(Lapis József: *Az elmúlás poétikája. A haláltapasztalat esztétikai közvetíthetősége a két világháború közötti magyar költészetben. DUPRESS Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. Csokonai Könyvtár 54. ISBN 978-963-318-425-7*)



Tusnádý László

A szív és a lélek igézete

Főiskolánk képe van előttünk: Kováts Dániel legújabb könyvével is hazatér közénk, mert itt dolgozott, munkája itt teljesedett ki főképpen. Mindez igaz, bár úgy érzem, hogy ezt a kijelentésemet árnyalnom kell, hiszen a szerző, kedves kollégánk folyton közöttünk van, bárhol tevékenykedjen hazánkban, vagy alkot, előadást tart akár külföldön is.

Iskolánk ott van a címlapon. Kováts Dániel tanár úr innen indul el, innen járja be városunkat, innen halad tovább közeli és távoli helyszínek felé, mind térben, mind időben. Számára minden út ide vezet. Szíve velünk van, elméje értünk munkálkodik. Értünk aggódik, ha súlyos, tarjagos felhők nehezedenek ránk, ha látja, hogy szűk folyosó nyílik a jövőnkbe. Ez a könyv a maga szellemi sugárzásával igyekszik fényt vetni létünk homályos zugaira.

Sárospatak Kováts Dániel egyik városa, de minden más kincsünk tagadása helyett örömmel mondhatjuk, hogy az ő számára is ez a nagybetűs Város, szellemi életünk terén az Urbs. Ha ezt kimondjuk, nem a féktelen dicsekvés fakad fel ajkunkon, hanem az öröm repes fel, a küldetésnek az a hatalmas tudata, hogy nekünk is, mint eleinknek annyiszor szinte a lehetetlenre kell vállalkoznunk. Feleletet kell adnunk a sors kihívásaira tettekkel, áldásos cselekedetekkel. Ami tehát meddő dicsvágy lenne, az valójában az elképzelhető legnagyobb teher. „Sárospatak ege alatt” ez vár ránk, és ezért érdemes élni.

A könyv olvasása során időutazásra indulunk. Megszólalnak a kövek előttünk. Porosodó, szinte feledésre ítélt föliánsokról szertelebben mindaz a homályosító réteg, amely rájuk rakódott, és titokzatos fénnel izzanak fel. „Honnan ez a ragyogás?” – kérdezzük kíváncsian. „Csak a holt tekercekről-e, vagy attól is, aki szóra bírja őket?” Bizony mindkettőtől. Ez adja ennek a könyvnek a varázsát, igézetét.

Szigeten vagyunk. A főiskolánk is az, városunk is és környéke is az. Ez a mi töredék részünk, kicsi területünk a legkevésbé elidegenített része a hajdani szép hazának.

A szélsőséges szenvedélyeknek, a tobzódó lelki viharoknak a megfékezése nem mindig könnyű. A világ rengéseit érzi a magaslati tengerszem is. A Megyeri-tó irányából nézve még inkább látszanak a ködös távlatok. Amit a szem elől a homály eltakar, amint a szó a meg nem értés falába ütközik, fel kell csendülnie az éneknek, a dalnak.

Kováts Dániel lelkéből árad ez a dal. Akár a pataki nagy személyekről beszél, vagy lehajol a szent humuszig, és arra kíváncsi, hogy első megnevezői milyen névvel illeték azt a rögöt, melyből testük – testünk vétetett. Festők jelennek meg a könyvben, gondolkodók: tanítók, tanárok és tanulók – tanítványok elsősorban. Értük szól az ének, értük van minden, amivel ki tudunk hajolni az esendőség-lét keretei közül, minden hétköznapi tett vég-



ső kicsengései űk, és értük van minden olyan tettünk is, amely örök. Minden tárgy lényeges, de kulcs nélkül – észrevétlen lelki „nyitőeszköz” nélkül az emberi lélek legnagyobb mélységeit nem lehet kitárni. Kováts Dániel munkájából kiderül, hogy mily hosszú útja van Patakon ennek a gyakorlatnak, a léleknyitás gyönyörű mesterségének. Szinte lenyűgöző az, hogy az újítás szelleme nem homályosíthatja el a régi, igaz és örök fényeket, ezért hivatkozik a szerző a Szalkai-kódexre. Kisvárdai János tanításában jelen volt a reneszánsz iskoláknak az a szemlélete, amelyben a természet és az ember összhangja határozta meg a gyermeknek, az ifjúknak a fejlődését. Valami hasonló volt itt, Patakon jelen, mint Guarino mester iskolájában, Ferrarában. Az 580 évvel ezelőtt született Janus Pan-

nonius hasonló dolgokban részesülhetett, mint azok az ifjak, akik Patakon tanultak még akkor, mielőtt hazánk a történelmi szakadékba zuhant volna.

Óriási értékmentés mindaz, amit Kováts Dániel elénk tár. A magyar közoktatás nyers és durva átalakításának a krónikáját onnan folytatja, ahol Kődöböcz József abbahagyta, illetve szerénységből vagy egyéb körülmények miatt túl szűkszávúnak kellett lennie. Így derül ki, hogy a szocialista rend a hajdani gyökerekből vajmi keveset hagyott meg. Kémléli a fölöttünk elfutó felhőket, és szeretne belőlük biztató üzenetet átadni elsősorban a felnövekvő nemzedéknek, de valójában mindnyájunknak. Az nem lehet igaz, hogy a szellemi életnek az itteni rendje akár külső zűrzavar, akár belső meghasonlás miatt kizökkenjen. Marad tehát a meg-



Hogyan kerül Eszter az asztalra? (1986) – filmkép



őrzés és a gyarapodás. Ha ezt számbeli és minőségi tényezők alapján gondoljuk, akkor mimagunk kerülhetünk Don Quijote sorsára. Ezt senki sem kívánhatja magának. A szív és a józan ész egyet követelhet meg: mégpedig az erő, ellenerő elvét. Ebben a nagyobbak kell győznie. Ez pedig mellettünk szól, mert olyan magas minőség van a háttérben, amellyel sok-sok szerencsés nemzet, közösségnek látszó „gazdasági társulás” nem rendelkezik. Kováts Dániel könyve alapján úgy látom, hogy éppen a hagyományápolás, az anyanyelv tudatos védelme az a nagy lehetőség, amely kikövezheti a jövő esetleg ingoványos útjait is a számunkra. Meghasonlott világunkban a kicsinységünk tudata nyomaszthat, de látva a hatalmas „tömbök” lelki szegénységét, őket sajnálva, boldogan sóhajthatunk fel: „Áldott ez a mi szellemi gazdagságunk.” Ennek kimeríthetetlen tárháza ez a könyv. Pilléreket emeltem ki. Köztük folyik, mint valami szellemi Bodrog, létünk áradó,

apadó, de életvizet szolgáltatni akaró folyója. Ebben a lelki áradásban tiszta víz van. Szomját oltja mindazoknak, akik az itteni szellemi nagyokhoz méltók akarnak lenni.

Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey, Fáy András, Tompa Mihály, Szemere Miklós, Jókai Mór, Kazinczy Gábor, Ady Endre, a közel múlt nagyjai és sok kortársunk szólít meg egy szép és értékes könyv lapjairól. Intézmények, irodalmi társaságok kötődnek Kováts Dánielhez, és ő kapcsolja össze őket Sárospatakkal. A főiskolától indítja gondolatainkat, de hidat épít minden olyan irányba, amely felé áldásos élete során eljutott. Macerátában híres kutatók elé tárja a mi Comeniusunk kevésbé ismert titkait, Collegnóban sok-sok pedagógus előtt a honismeret, a helytörténeti kutatás lényegéről beszél.

Ez a könyv is a tiszta, a megértő olvasás jegyében, az egész életművel együtt egy rendkívüli ember értékeit tárja a világ elé: felemeli a lelkeket.

(Kováts Dániel: Sárospatak ege alatt. Esszék, tanulmányok. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2014. ISBN 978-615-80035-1-3. Jelen lapszámunk nyitó tanulmányát e kötetből vettük át.)



Mihalovicsné Lengyel Alojzia

Az újhelyi gimnázium jubileumi évkönyve

A jubileumi évfordulók mindig kiemelt jelentőségűek az iskolák életében, mert alkalmat adnak arra, hogy a kevésbé jelentősek mellett és helyett olyan összegző, átfogó „iskolakönyv” mutassa be az iskola múltját és jelenét, amelynek feldolgozottsága, képi anyaga, társadalmi beágyazottsága hosszabb távra biztosítja a mű objektivitását, értékállóságát. A jubileumi évkönyv ez utóbbiak által lesz olyan társadalomtudományi, neveléstörténeti mű, amelyet évtizedek múlva is úgy lapozhat fel az érdeklődő olvasó, hogy hiteles adatokat, akkorra is érvényes megállapításokat tartalmaz.

E kötetet rendhagyó módon, de kitüntetett figyelmet érdemlően Zinner Tibor egyetemi tanár, egykori kossuthos diák önvallomásos, a város és az iskola iránti – empátia által vezérelt – köszöntő írása vezeti be. Zinner – akinek már felmenői is e gimnázium növendékei voltak – bevezetőjében hangsúlyozza az intézmény múltjában rejlő, napjainkon is túlmutató kisugárzást; amely az utóbbi két évszázadban – legfőképpen a 19. században – nemcsak Újhely, hanem az ország számára is kiváló országépítőket adott: Kossuth Lajost, Trefort Ágostont, Andrássy Gyulát. Az évkönyv az olvasó számára először eklektikusnak tűnik, ám rendszerszemlélete meggyőző. Őt fejezetben ismerheti meg az olvasó az iskola történetét és jelenét.

A *Mozaikok az iskola történetéből* címet viselő fejezet négy iskolavezető: Kováts

Dániel (1961–1974) igazgatóhelyettes, Rozgonyi Jánosné (1984–1994) igazgató, Daragó Ferenc (1987–2005) igazgató emléktöredékei és Tiszolci Józsefné jelenlegi igazgató 2009–2014-ig terjedő időszak profilváltási és profilmódosítási törekvései mellett tájékoztatást ad az iskola jelenéről. Az évenkénti eseménylistákból a versenyek eredményeit tanulmányozva nevelő szándékú, pozitív értékeket közvetítő 21. századi iskolai élet képe tárul az olvasó elé.

2014., az emlékév rendezvényeinek megnyitóbeszédeit és a tudományos konferenciákon elhangzott előadások témáit rögzíti a második fejezet. A következő részben (*Ők is növendékeink voltak*) egykori – híressé vált – diákok emlékidéző írásait olvashatjuk. Az emlékképek a gimnáziumban töltött évek történéseiről egy-egy kort jelenítenek meg az iskola életéből, olvashatunk továbbá festőművészről és közgazdász életútjáról, más írás az iskolai élet derűs oldalát idézi fel. Klasszikus évkönyv műfaj, irodalmi és képzőművészeti alkotások, díjazott pályamunkák sora kapott helyet a *Válogatás tanáraink és tanulóink munkáiból* című fejezetben. A jubileumi kiadvány az *Adattárral* zárul.

Egy iskola egyéni arculatának megformálásában meghatározó motívum az értékmegőrzés és az érték közvetítés, a hagyomány: az a szellemi, tapasztalati örökség, amelyet az iskola története során épít ki, amely az egyes időszakok sa-



játosságaitól függetlenül jellemzi, s amely mint átkötő elem húzódik végig történetén a változó időktől függetlenül. 110 esztendővel ezelőtt – halálának 10. évfordulója tiszteletére – állított az iskola emléktáblát neves tanítványa, Kossuth Lajos emlékére. Kossuth halálának 120. évfordulóján könyvkiállítást szerveztek: a kiállítás az 1789 és 1894 közötti időszak gimnáziumi könyvvállományát mutatja be. Kiállítás-megnyitó beszédében Monok István egyetemi tanár, az Országos Széchényi Könyvtár volt főigazgatója fontos hagyományelemeket emelt ki a kiállított könyvek csoportosításával: az 1900-as évek elején hangsúlyt kapott Rákóczi-kultuszt, Patak – Újhely – Széphalom kultikus alakját, Kazinczy Ferencet, a Kazinczy kört és a névadó Kossuth Lajost, akinek írása, könyvei láthatók a kiállításon. Negyedik kiállítási vezérfonalként az iskolát nevezi, s annak történelmi dokumentumait. A jubileumi rendezvények sorában Tusnád László egykori kossuthos diák, író, irodalomtörténész professzor, a *Nyelvek világa és Kossuth Lajos* című előadásában a szónoklás tudományát a piaristák újhelyi iskolájában elsajátított Kossuth szónoki zsenialitását a következőképpen jellemzi: „tudta, átélte, hogy a nyelvben benne van egy nép, egy nemzet tehetsége, szelleme, szellemisége, gényusa, és amikor angolul vagy más nyelveken szólt a világ különböző népeihez, akkor átélte, hogy a nemzet közös ihlet. Ezt mutatta fel az idegeneknek, s azok megértették őt, mert lélektükrükben az emberiség legnagyobb óhaja, legtisztább vágya tündöklött fel: a szabadság.”

Újhely, a multikulturális város szellemi életében a gimnázium minden korban meghatározó szerepet töltött be. Az emlékező tanárok és az egykori diákok visszaemlékezéseit olvasva érezhetjük, hogy az iskola szellemiségéből kisugárzó tapasztalati örökségből egy életen át gazdagodhat

tanár és diák, hálásak a sorsnak, hogy ebben az iskolában taníthattak és tanulhattak. Számukra a város történelmi múltja és hagyományai a gimnázium pálos-piarista gyökereivel állandó inspirációt jelenthet a mindennapokban is. Intézménytörténeti retrospekció az évkönyvben megjelent két íráshoz köthető. E sorok írója mint egykori diák a *Pálosok és a piaristák újhelyi iskoláinak értékkeremtő ereje* című írásában, valamint Müllerné Gulya Márta gimnáziumi tanár *A Sátorajjaújhelyi Kegyes Tanítórendi Gimnázium élete az iskolai értesítők tükrében* című közlésében számos kuriózumra találhat az olvasó: az egykori főgimnázium tanulóit, tanárait tevékenysége, a különböző iskolai egyesületek működése, s mindenekelett a tanulmányi munka, a város életében betöltött kulturális közreműködés. Mindez olyan intézmény közel másfél évszázadáról szól, amikor az elsősorban egyházi igények alapján működő középiskola fokozatosan teret adott a világi képzési szükségleteknek. Érdemesnek találják a szerzők felidézni a tanárok közművelődési, tudományos, irodalmi szak- és szépirodalmi működésének történetét, részvételüket a tudományos ismeretterjesztés és a diákszínjátás szervezése terén is.

A gimnázium államosítás utáni történetének krónikásai az iskola egykori vezetői és diákjai. Az 1950-es évek Kossuth Gimnáziumáról az évkönyvben sajnálatos módon nem jelent meg írás. Kováts Dániel, az iskola neves tanára emlékei idézik fel az 1960-as évek iskolájának sikeres innovációs törekvéseit, a nyelvi laboratórium alapítását, a honismereti szakkörből 1971-re Kazinczy körre alakuló egyesület eredményes hagyományápoló tevékenységét, az országos méretűre fejlődő Kazinczy versenyek elindítását. Rozgonyi Tiborné igazgató emléktöredékeiben kiemelten foglalkozik a rendszerváltás idején meg-



valósított szerkezetváltoztatási program, a hatosztályos gimnáziumi oktatás bevezetésével, az egészségügyi szakközépiskola újjászervezésével, az idegenforgalmi oktatás elindításával. Daragó Ferenc személyes hangvételű emlékezésében az igazgatása alatt a tartalmi munkában megújulni kész és képes tantestületet, továbbá a tanulmányi versenyeken eredményesen szereplő tanulói közösséget idéz fel. Ekortájt nyitott az iskola testvérkapcsolattal külföld felé. Az ő idején újjították fel az iskola épületét, és tették környezetbaráttá annak környékét.

Az iskolatörténet formálói, az iskolai hagyományok ápolói, ugyanakkor az iskola életének mindenkorai kritikussai a diákok. A terjedelmében és tartalmukat tekintve igényes, jó stílusérzékkel megáldott emlékező diákok írásai az iskola történetének egy-egy jellegzetes periódusát elevenítik meg, mint Kővári Orsolya újságíró, Petercsák Tivadar etnográfus, Szabó György matematikus, közgazdász, T. Petrasovszky Mária festőművész. Az iskola mai tanulóinak írásait tanulmányozva konstatálható, hogy a fogékonyak a város kulturális hagyományainak ápolására: Rózsás Eszter összefoglaló elemzést ad az újhelyi zsidóság történetéről, Gergely Tamás a rudabányácskai szlovák hagyományok ápolásáról, Rakaczki Viktória pedig a zempléni tánc hagyományokat őrző és a határainkon túl is a város hírnevét öregbítő „Hegyfalja” táncegyüttes történetéről. Az iskola tanulói közül többen megyei és országos pályázatokon is sikeresek. Forgács Boglárka Tímea Székely Elek munkásságát bemutató dolgozatával megyei honismereti pályázaton ért el első helye-

zést, Biacsó Csilla pedig a *Tíz éve az európai Unióban* című írásával nyert a külügyminisztérium által kiírt pályázaton. Kiss Enikő *Hétköznapi hősiesség* című munkájával a középiskolai Szabó Magda esszéíró pályázaton szerepelt. A publikáló tanárok sorában említésre méltó Bekéné Zelencz Katalin pedagógus attitűdvizsgálata. A jubileumi évkönyv tartalmát a versfaragó diákok költeményei és a szárnyukat bontogató „diákművészek” képei teszik színesebbé.

A jubileumi évkönyv az *Adattárral* zárul. Ez tartalmazza az iskolában 1964-től napjainkig oktató tanárok névsorát (szakpárjuk megjelölése nélkül); az iskola igazgatóinak névsorát az alapítástól napjainkig; a 2004 és 2014 között érettségizett tanulók, valamint a híres növendékek névsorát, továbbá a Pro alma mater díj díjazottjait.

Az iskolatörténeti időutazás végére érve konstatálható, hogy a 225 éves gimnázium minden történelmi korban megfelelő választ adott a kor kihívásaira. A reformkorban a „haza és haladás” jelszavát követve nevelt kitűnő politikusokat, a Habsburg önkényuralom idején vállalta a magyar nyelvű oktatást, a századfordulón kinyitotta kapuit a más vallású tanulók előtt is, a két világháború között a nemzetnevelés szellemében képzett tisztességes polgárokat. Az államosítás után az iskola egy új humanizmus hatókörében bábáskodott egy új értelmiségi réteg kinevelésében. A jubileumi évkönyv érdekes olvasmány, amely jó szívrrel ajánlható mindenkinek, aki részese a gimnázium múltjának, jelenének és jövőjének, vagy csak egyszerűen érdekli, hol és hogyan él a gimnázium szellemisége.

(A Sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Gimnázium és Szakképző Iskola Jubileumi Évkönyve (1789–2014). Szerkesztették: Forgácsné Pásztor Mária, Hörcsikné Balla Katalin. Sátoraljaújhely, 2014.)



Fittler Katalin

Mennyei hang fogságában

Írhatnám nagybetűvel is a Mennyei hangot, hiszen szerepnév – tehát a címben nem csupán a szerző minősítéseként szerepel, hanem utalásként az énekesnő egyik első jelentős operai produkciójára, a *Don Carlos* fináléjának láthatatlan szereplőjére (Voce dal cielo). Marton Éva idézett naplórészletéből kiderül, hogy 18 alkalommal énekelte a mennyei hangot a Magyar Állami Operaházban, s az is, hogy eme teljesítménye maradandó élményt jelentett az előadás dirigensének, mert nyolc évvel később is felemlítette, amikor San Franciscóban olyan *Aida*-előadást vezényelt, amelynek címszereplője Marton Éva volt (a napló Gianandrea Gavazziniként tartja számon Gavazzenit; a szereplőgárdából pedig oly módon írja Boris Christoff nevét, ahogyan a wikipédiában megjelent életrajzában egyetlen nyelven sem szerepel – hiba a „korrektség” kedvéért?).

Hetvenedik születésnapjáról, az ünnepi koncert révén tavaly egy ország (sőt, a nemzetközi zenei élet) értesült – ugyanabban az évben tett pontot a róla szóló könyv „Mint a mesében” című előszavának végére az énekesnő „íródeákja”, Batta András. Az idén boltokba került könyv afféle megkésett születésnap ajándék – egyszermind az ünnepelt ajándéka a vox humana, az énekművészet kedvelőinek.

Marton Éva azok közé a művészek közé tartozik, akik akkor is jelen voltak a hazai

zenei életben, amikor külföldön éltek – átütő nemzetközi sikereinek híre rendszeresen visszajutott hazájába. Nagy feltűnést keltett döntése, hogy visszatelepül, tudásával-tapasztalataival a felnövekvő énekes-generációkat szolgálva. Aki korábban nem tanított rendszeresen, önként átlényegült főállású zeneakadémiai tanárrá, s ebben a minőségben is a rá jellemző maximalizmussal munkálkodott, egyszermind megannyi újdonsággal gazdagítva az ének tanszak tantervét, tanmenetét. Az I. Marton Éva Nemzetközi Énekversennyel újabb korszakos tettet hajtott végre.

Különleges ez a könyv, miként a főhőse. A zenetörténész felkészült kérdező, aki – muzsikuskortárs lévén – maga is tanúja e sikertörténetnek. Beszélgetőtársa egy „rendhagyó szerelmi duett” két szereplője, Éva és Zoltán. Heinrich Éva, aki férje nevével vált világhírűvé – és a sebészorvos, aki feladta hivatását, hogy felesége karrierjét szolgálja. Több mint menedzser, hiszen nem csupán a karrier építését tartotta szem előtt, hanem a művész mellett az embert is, a nőt, akivel mintegy fél évszázada él boldog házasságban. Neki köszönhető, hogy az énekesnőnek biztosított volt a nyugalom, a szerepekre-koncentráció alapfeltétele – és a biztos tudat, hogy van társa jóban-rosszban. Szerencsére – és jogosan! – az előbbiből jutott nekik hasonlíthatatlanul több.

Afféle kerekasztal-beszélgetés részesei



az olvasók – akik valamennyire is ismerik a résztvevőket, szinte a hangjukon hallják az olvasmányt, annyira gördülékeny, közvetlen-természetes a múltidézés hangja. Szinte észrevétlen, ahogyan az életrajz átcsúszik zenei területre, amikor is szerepek-szerepkörök kerülnek nagytárgy alá. És további szereplő a művésznaplója, mint a nagy idők tanúja, afféle áttekintések tárháza. Puccini, Richard Strauss, Wagner, Verdi – és természetesen Bartók. Szerepek mentén távoli operaházak képe (és gyakorlata) elevenedik meg, s betekintést nyerhetünk a kulisszák mögé is, az ünnepek reflektorfénye mellett megjelennek a hétköznapok apró-cseprő örömei-bosszúságai.

Sztár közvetlen közelből – így érezheti az olvasó, ugyanakkor azt is észre kell vennie: közvetlenkedésnek nyoma sincs a könyvben, s ez az énekesnő jelleméből adódik. Olyan tartás árad Marton Évából, hogy megengedheti magának a múltbeli kellemetlenségek felemlegetését is anélkül, hogy sérülne a nimbusza – az érdeklődő pedig hálás a bizalomért, a közvetlenségnek ezért a gesztusáért.

Az pedig napjainkra jellemző, hogy miként a közbeszédben „átkos”-ként híresült el a rendszerváltást megelőző időszak, úgy politikailag helytelen szóhasználatokkal jellemezve kerülhet kinyomtatásra – és pedig az ex-rektor zenetörténész felvezető szövegében a második világháború utáni időszak kultúrpolitikája. A szocializmust építő történelmi korszakban ennyire alig ha szaladhatott előre a felépítmény az alaphoz képest (101. o.). A 47. oldalon kár úgy bekonferálni, hogy „érdekes tanulság ennek a levélnek a pontos idézése”, amikor az előző oldalon tisztán kivehető a fotokópia, míg az átirás korántsem pontos (korrigált írásjelek és a hiányzó hivatkozási számok mondanak ellent a beígért pontosságnak). Úgy tűnik, nem bevett

gyakorlat az illusztrációk böngészése. A 206. oldalon tisztán olvasható Doráti Antal kézírása, azonban „a leg'Juditabb' Juditnak” beírást a képaláírás „A Juditok Juditjának!” fordulatra módosítja – így utal rá szövegében Marton Éva is.

Az idézőjelek szó szerintiséget sugallnak – alkalmazásukkal másutt is vannak gondok. Marton Éva hazai pályakezdésének jelentős állomása volt Freia szerepe (A *Rajna kincseiből*), erről az egyik kritikában azt írták, hogy „Nem volt sok az arany ezért a nőért” (37. old.), míg 100 oldallal később az derül ki, hogy „Egy kedves magyar kritikus annak idején így biztatott: '... amennyi aranyat az óriások letettek ezért a kislányért, annyit nemcsak a szépsége, hanem a hangja miatt is megér'.” Vajon két, egymásra rímelő esetről van szó, vagy a gördülékeny gondolatmenet kedvéért módosult az egyik (vajon melyik?).

A kötet szövegében a legtöbb bosszantó apróság a nevek hibás írásmódjából adódik. Többször szerepel hibásan Katia Ricciarelli neve (a keresztnéve is), az 53. oldalon pedig Solti György nemzetközileg ismert neve (Sir Georg Solti) szenved torzulást. Cossotto neve csak képaláírásban hibás, s elgondolkodtató, hogy szükséges-e angol átirás szerint közölni Jelena Obrazcova nevét.

Más a helyzet a Mellékletet illetően. A függelék anyagát Nagy László történész doktorandusz állította össze – ez mindenképp szerkesztésre szorult volna, az apró (alaki) következetlenségek kiiktatásával. Egy tárgyi tévedést személyes élmény alapján van módomban pontosítani: magam is énekeltem a Győri Leánykarban azon a Michael Haydn-felvételen, amelynek szoprán szólóját Marton Éva volt. Az eredetileg LP-n megjelent felvétel Pannonhalmán készült, nem pedig a Magyar Rádió stúdiójában. A gyűjteményes összeállítások, listák hasznosak és érdeke-



sek – a kötethez lemez-mellékletet csak azért nem hiányolunk, mert szerencsére hozzáférhetőek nagy számban, gazdag változatosságban Marton Éva felvételei (és nem lett volna könnyű feladat megküzdeni a bőség zavarával, kiválasztva egy korongnyi hallgatnivalót...)

Előszavában Batta András „betűkből formált szobor”-ként értékeli a könyvet. A kiadvány szép kivitelű, képekkel gazdagon illusztrált. Nem az egyszeri végigolvasásra szánt pályaképek közé tartozik.

(Batta András: *Marton Éva – A Mennyei Hang*. Helikon Kiadó, Budapest, 2013. ISBN 978-963-227-473-7)



Könyvillusztráció (1970)



Számunk szerzői

Bartkó Péter Szilveszter 1982-ben született Kazincbarcikán. Költő.

Benke István 1932-ben született Hejőpáiban. Bányamérnök, technikatörténész, múzeumi tanácsadó.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Kulturális menedzser, történész, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Dobay Béla 1934-ben született Sárospatakon. Németh László-díjas ny. gimnáziumi tanár.

Fittler Katalin 1952-ben született Mosonmagyaróváron. Zenekritikus, szakíró, tanár.

Földy-Molnár Lilla 1977-ben született Sárospatakon. Magyar szakos bölcész, jogász, művészettörténész, a Közép-Európai Egyetem Kulturális és Művészeti Központjának (CEU-CAC) koordinátora, lapunk szerkesztője.

Gergely Borbála 1991-ben született Mórón. Költő, egyetemi hallgató.

Jován Katalin 1987-ben született Gyulán. Irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója.

Kováts Dániel 1929-ben született Abaujnádasdon. Irodalomtörténész, nyelvész, az egeri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar (Sárospatak) ny. főiskolai tanára.

Kulcsár Árpád 1987-ben született Marosvásárhelyen. Újságíró, költő.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia PhD 1950-ben született Sátoraljaújhelyben. Nyelvész, germanista, a veszprémi Pannon Egyetem ny. egyetemi docense.

Papp Imre 1986-ban született Szatmárnémetiben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia IV. éves teológus hallgatója.

Szent-Ivány Kinga 1976-ban született Marosvásárhelyen. Táncművész, táncpedagógus, koreográfus.

Toroczkay András 1981-ben született Budapesten. Író.

Tusnády László CSc 1940-ben született Mátészalkán. Költő, műfordító, irodalomtörténész, az egeri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar (Sárospatak) emeritus professzora.

Vass Tibor 1968-ban született Miskolcon. Költő, képzőművész, a *Spanyolnátha* főszerkesztője, a *Parnasszus* szerkesztője.

Vécsei Rita Andrea 1968-ban született Nagykőrösön. Író, költő.

Venczel Sándor 1954-ben született Nagykanizsán. Közgazdász, költségvetési főfelügyelő. A www.szinigazdasag.hu honlap alapító főszerkesztője.